

Műhelyek

Jelentés az Őstörténeti Munkabizottság 1982–1984. évi működéséről.

A címben jelzett időszakban több ülést tartott az Őstörténeti Munkabizottság, melyekről az alábbiakban összefoglalóan számoltunk be. Az előadások téziseinek egy-egy példányát a Régészeti Intézet adattárában helyeztük el.

Nagy érdeklődést váltott ki a *kaukázusi őshaza* kérdésével foglalkozó előadás, melyet *Czeglédy Károly* tartott 1982. április 22-én. Kifejtette, hogy nincs írásos forrás, amely a magyarok kaukázusi őshazáját bizonyítaná, mivel Dzsajháni 870 körül írt munkájának késői másolója hanyagul másolta le annak szövegét és ez a tény azután téves következtetésekre adott lehetőséget. A Kaukázustól északra feküdt Madzsar (vagy Kunmadzsar) város csak a tatárjárás után épült, tehát magyarokkal az sem hozható összefüggésbe. De nincs a kaukázusi őshazának nyelvészeti bizonyítéka sem, mert a kőrösfű és a som neve, mint jövevényszavaink csak a kipcsák típusú török nyelvekből mutathatók ki, tehát igen későiek a Kaukázus előterében. Czeglédy azt sem tartja bizonyíthatónak, hogy a magyar nyelv alán jövevényszavai a Kaukázus-vidéki alánoktól kerültek nyelvünkbe, ezt a Donyec folyó vidékén is el tudja képzelni. Szintén erre a vidékre gondol a magyarok ungari stb. nevének átvétele tekintetében, tehát nem lát bizonyítékot arra nézve, hogy azt a kubánymenti onogur-bolgároktól vettük volna át. A Kézai Simon krónikájában megőrzött eredetmondát sem köthetjük szerinte a Kaukázus környékéhez.

Az 503-ban a Volgán átkelt és a Kászpi-tenger nyugati partvidékére települt szavirrok neve szavart (-d) alakban átkerült a magyarok egy részére, a szavir névvel pedig a kazárokat illették. Tehát ebből a forrásból kerülhetett át a magyarokra, mint a kazárokkal egy ideig szoros kapcsolatban volt népre. A szavart (= kazár) és a szavarti aszfali (= magyar) nevek azonban pontosan megkülönböztetendők. A szavarti aszfali Kaukázusba való költözését 854-re helyezi, amikor a két nagy kaukázusi hegyszoroson biztosított volt részükre az átkelés. Az áttelepülést pedig a kangar-besenyők és a szavárdmagyarok csatája idézte elő.

Bálint Csanád korreferátumában a vitatott kérdések régészeti oldaláról szintén negatíven nyilatkozott. Véleménye szerint a Zmejszkaja sztanyicán és Koloszovka mellett (Észak-Oszét ASzSZK, illetve Adige AT) előkerült X. századi szablyákat aligha tarthatjuk magyar–kaukázusi történeti kapcsolat jelzésének. Megállapította, hogy feltevések szerint a VIII. sz. első felében, vagy közepe táján a Kaukázusba költözött szavárdmagyarokkal a rendelkezésünkre álló régészeti anyagban nincs kapcsolatba hozható lelet.

*A Munkabizottság alakuló üléséről a *Hungarológiai Értesítő* IV. 1–4. számában adtunk hírt.

Ligeti Lajos igen szkeptikus a kaukázusi őshaza különböző aspektusa cáfolatát illetően, amelyet részletesen elemezve, főleg történeti és filológiai szempontokat vetett fel. Véleménye szerint nem helyes az sem, ha kaukázusi „őshazáról” beszélünk, mert minden népnek, így a magyaroknak is csak egy őshazája volt. Ami az V. századtól kezdve a magyarok uralma alatt állt, az inkább szállásterületüknek nevezhető. Sajnos, az ősmagyarok életének ezer esztendejéről szinte semmi konkrét adattal nem rendelkezünk, de azért nagy vonásokban mégis rekonstruálni tudjuk őseink vándorlásának irányát. Sajnálatosnak tartja, hogy nincs kaukázusi nyelveket és népeket tanulmányozó kutató-csoportunk. (Például meg kellene vizsgálni a Codex Cumanicusban általa megtalált két kaukázusi szó eredetét is.)

Veres Péter hozzászólásában felhívta a figyelmet arra, hogy a Kubány folyó völgyének IX–X. századi régészeti leleteivel behatóan kellene foglalkozni. Egyelőre ugyanis nem lehet kétségbe vonni a magyaroknak a Kaukázus előterében való tartózkodása lehetőségét. Ezzel kapcsolatban utalt a *szil* fanévre, amely a finnugor korból megmaradt szó nyelvünkben. A *szil* elterjedése a Kaukázusig megfigyelhető. A magyar *tölgy* név viszont az adigékkal kelet felől szomszédos osztét nyelvből való átvétel, de ennek a nyelvnek őse egykor a kelet-európai sztyeppén is el volt terjedve. A kaukázusi eredetűnek feltételezett *makk* szavunk részletesebben megvizsgálendő. Kiemelte, hogy az adigék (cserkeszek) embertani jellege szomatológiai és dermatoglikai tekintetben nagymértékben hasonlít a kelet-európai népszerűség antropológiai sajátosságaihoz, de ugyanakkor észrevehetően különbözik a többi kaukázusi populációtól. Etnokulturális kapcsolatok a magyarsággal valószínűsíthetőnek látszik, ezt az elkövetkezendőben érdemes tanulmányozni. Általában az ősmagyar–észak-kaukázusi kapcsolatok kutatása elhanyagolt téma volt az utóbbi fél évszázadban, jóllehet vannak kiváló előtanulmányok. Így Sz. Bálint Gábor a századfordulón Kolozsvárott részletes kabard–magyar–latin szótárt és nyelvtant adott ki. Kétségtelennek látszik, hogy az ősmagyarok kelet felől érkezett a Kaukázus előterébe, ugyanúgy, mint a többi nomád nép, nem pedig északról, azaz a Volga–Káma lomberdős mellékéről. A magyar nyelvben meglevő csuvasos jellegű, földművelésre vonatkozó jövevényszavak rétege a szaltovo-majackojei kultúra déli, sztyeppői változatával áll kapcsolatban, amely a Kaukázus északi előterében is kimutatható. Ősi eredetmondánk határozottan a Kaukázus közelébe, az Azovi-tenger vidékére utal, egyes régészeti leletek pl. a Tamány-félszigetre vezetnek bennünket (Kepy). Tudjuk, hogy a magyarok 861-ben a Krím-félszigeten találkoztak a térítő Szent Cyrillel (Konstantinnal). Az ősmagyarok vándorlási útvonala beletartozik a *szil* déli elterjedési övezetébe. Egy ideig olyan helyen tartózkodtak, ahol a tölgy és a hárs viszont nem volt honos. Az Alsó-Volgától keletre fekvő arid terület, a lovasnomád népek állandó átvonulási területe az, ahol a *szil* kimutatható. Itt vándoroltak őseink is, akik a szubboreális klímaromlás idején indultak ki ugor őshazájuk legdélibb részéből, a nyugat-szibériai ligetes sztyeppéről, ahol egykoron megtalálható volt nemcsak a *szil*, de a tölgy, a hárs és a mézelő méh is.

Szintén nagy érdeklődést váltott ki *Benkő Loránd* előadása, melyet „Levedi és Etelküzü” címmel 1983. április 28-án tartott. Leszögezte, hogy Konstantinosz császár munkájában leírt két névalak feltétlenül helyes nyelvtani alakulat, magyarok által használt név volt. A Levedi helynév kétségtelenül személynévből ered (alapszó: *levő* igenév + -d

kicsinyítő képző). Lehetséges, hogy ez a helynév csak kisebb területet jelentett a magyarok országán belül, azaz szűkebb szálláshelyet jelölt.

Az Etelküzü helynévnek vízrajzi tipológiai összefüggései vannak. Ebből az Etel maga víz tulajdonnév, de a belőle képzett név területet tekintve nem lehetett hatalmas méretű, a magyarság szállásterületének csak egy részét jelenthette. Ám ha az *etel* szó (török gyökerű) közszoí mivoltát vesszük alapul, akkor az Etelküzü név pusztán folyóvizek között elterülő vidékeket jelölhetett, sorjában akár több folyó közét. A fentiek alapján a Dnyeper–Bug–Dnyeszter–Prut–Szeret közötti részekre is vonatkozhatott.

Király Péter korreferátumában az Orosz Évkönyvekre utalt, ahol a 898. évnél az áll, hogy az ugre (= magyar) nép „keletről” jött Kijev alá. Véleménye szerint 860–861-ben Cherszonnál találkoztak a magyarok Szent Cyrillel, 882-ben pedig Metód találkozott magyarokkal, feltehetőleg az Aldunánál. A Bajor Geográfus IX. századi adatára hivatkozva arra is utalt, hogy a magyarok a lengyelek szomszédságában lakhattak hosszabb ideig, tehát részben észak felől foglalták el a Kárpát-medencét.

Erdélyi István 1983. december 8-án tartotta meg „A honfoglalás előtti két évszázad régészeti problémái” címmel előadását. A Dontól a Keleti Kárpátokig terjedő erdősztyepp és sztyeppvidék leleteit vonta be vizsgálataiba, a Volga-menti kusnarenkovói kultúrától (VII–VIII. sz.) az ősmordvin emlékeken (IX–X. sz.) át, a szaltovo-majackojei kultúráig (VIII–IX. sz.) bezárólag. Röviden ismertette az 1975–1982 között, hét ásatási szezonban lefolytatott szovjet–magyar közös ásatás (melyben egy ideig bolgár régészek is részt vettek), magyar őstörténeti szempontból jelentős eredményeit, amelyek a Majackoje gorogyiscsében és annak szűkebb körzetében folytak, Voronyezstől délre. Ez a lelőhely az ősmagyarok egykori szomszédaival, az alánokkal és az onogurbolgárokkal hozható részben kapcsolatba. A kővárat és mellette a települést valószínűleg a besenyők dúlták fel a IX. sz. végén. A közeli Gyevica falu mellett talált ezüstéremlelet (legfiatalabb darabja 837–838-ból való) arra utalhat, hogy a magyarok megjelenése az erőtől délre már bizonytalanná tette az itteni lakosság életét. (Részletesebben ld. Erdélyi István cikkében, a „Forrás”, Kecskemét, 1983. VII. 29-33. oldala-in.) Az erőd egyik kötőmbjén nagyobb rovásfelirat került elő. Ennek több jele a nagyszentmiklósi kincs rovásfelirataival áll rokonságban. Az előadó ismertette három sírlelet anyagát a Don-vidékről (Vorobjovka és Nyikoljovka), amelyek lehetséges, hogy IX. századi ősmagyar sírleletek. A Kubány folyó völgyéből a koloszovkai temető leleteire hívta fel ismételtén a figyelmet. Az ott talált fegyver- és egyéb fémművészeti emlékek vizsgálata számunkra azért fontos, mert olyan, valószínűleg kazárdföldi műhelyekben készülhettek, amelyekkel az ősmagyarság fémművészete kapcsolatba került.

A kazárok rövid idejű kijevi politikai szereplése mellett fontosabbnak tűnik a kazár vándorötvösök és kereskedők jelenléte a jelzett térségben (Kijev, Csemyigov, Sesztovici stb.), akiknek részben köszönhető lehet a főleg fejedelmi kíséret sírjaiban talált olyan fémtárgyak, melyek stílusa egyrészt a honfoglaláskori ötvösművészet felé vezet bennünket.

Feltétlenül kutatandónak véli a moldvai (egykori besszarábiai) településeket és temetőket (IX–XI. sz.), melyeknek lehetnek magyar kapcsolataik, mert vagy esetleg ott visszamaradt töredékekhez, vagy a Kárpátok szorosain át tartott kapcsolathoz köthetők. A kryloszi (Halics) és a kijevi sírleleteket magyar származású, orosz fejedelmi kísé-

ret tagjaihoz vélte kötni, de nincs kizárva más nomád nép tagjainak a jelenléte sem ezek között a X. században. Fémtárgyak feltűnése esetében nem zárható ki a magyarországi, az oroszok felé irányuló lóexport (velük együtt a lószerszámok).

Frech' Miklós korreferens elsősorban a majackojei ásátások archaeobotanikai eredményeiről számolt be. A vidék az erdős sztyepp és a magasfüves sztyepp határán helyezkedik el. A csernozjom talajon tölgyes—szüles és kőrifás erdőfoltok voltak találhatóak. A leletekből főleg kocsányos tölgy került elő szén-állapotban, a házak építőanyagából. A mezei szilfával tüzeltek, a magas kőrís termése viszont sírokból került elő. A nyár és a fűz a folyók galériaerdeiben volt meg a múltban. Az egyik épületből az erdei fenyő elszenesedett darabjai kerültek elő nagyobb mennyiségben, ez is helyi eredetű. Import volt viszont a vörösfenyő deszka. A település lakosai búzát, tönkölybúzát és közönséges búzát, valamint árpát, lent, kölest, kismagvú lencsét, borsót és cigánymeggyet termeltek. Az erőd egyik kötőmbjén kerek eke ábrázolása maradt ránk. A klíma ott a IX. században a mainál kissé nedvesebb, kevésbé kontinentális jellegű lehetett. A sztyepp már részben feltétlenül kultúrsztyepp volt. Már csak a következő ülésen kerülhetett sor a második korreferátum meghallgatására, melyet *Erdélyi Balázs* tartott a majackojei épületekről. Főleg a házakról adott értékelő jellemzést, ami igen fontos a keleteurópai háztörténeti kutatások szempontjából. A majackojei házak eltérnek a korabeli, Kárpátmedencén belül ismert házak típusaitól. További vizsgálatukat az Észak-Kaukázus építészeti emlékei körében fellelhető párhuzamokkal kell lefolytatni.

A további hozzászólások közül *Bartha Antalét* kell kiemelnünk, aki szintén utalt arra, hogy a Kaukázus előtere magyar őstörténeti szempontból nem lehet közömbös. *Benkő Loránd* azt húzta alá, hogy a Dnyepertől nyugatra fekvő területeken kellene fokozni régészeti kutatásainkat, a Dentumogyer = Doni Magyarország értelmezése téves.

Erdélyi István—Veres Péter

A Neohelikon

Magyarország kulturális—tudományos folyóiratai között nem túl nagyszámúak az idegen nyelvű kiadványok. Éppen ezért különösen jó szolgálatot tesznek a rendszerezés megjelenő fórumok, mivel mind a hazai tudományos életéről, mind nemzetközi kapcsolatainkról tájékoztatják a külföldi érdeklődőket.

A *Neohelikon* az Association Internationale de Litterature Comparée (AILC), azaz a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság Budapesten megjelenő folyóirata 1984-ben a XI. évfolyamába lépett. A lap négy nyelven közöl tanulmányokat, évente két alkalommal kerül az olvasók kezébe. A budapesti Akadémiai Kiadón kívül az amsterdami John Benjamin V.B. is részt vállal előállításában. Szabolcsi Miklós és Vajda György Mihály irányítja a nemzetközi szerkesztőbizottság munkáját. E bizottság tagjainak többsége a nagyszabású vállalkozás, az európai nyelvű irodalmak összehasonlító története köteteinek is szerzője, illetve szerkesztője. Ennek a nemzetközi összefogással készülő munkának tervezett nyolc kötetéből négy már napvilágot látott